

An Diabhal i mBéaloidéas na hÉireann

ROIBEARD Ó CATHASAIGH

Tá ainm an diabhal ina steilbhcatcha i gcaint na ndaoine sa lá atá inniu ann. Ní théann lá thart ná go gcloiseann duine a leithéid seo; “go maraí an diabhal tú”, nó “go mbaine an diabhal barrthuisle asat”, nó “go n-ardaí an diabhal go háth na geoilcach tú”, gan trácht ar “d’anam don diabhal”, nó “mo chroí ’on diabhal”, nó arís eile “n’fheadar sa diabhal”. Níl sa mhéid sin gan amhras ach sceo an scéil chomh fada agus a bhaineann sé le teist an diabhal sa bhéaloidéas. Tá na mílte scéal ar an diabhal i mbéaloidéas na hEorpa; scéalta eachtraíochta, scéalta comhraic, scéalta conartha, scéalta éalaithe. Deir Stith Thompson linn go bhfuil easpa aontachta ar na scéalta a bhaineann leis an diabhal. Is é atá sa diabhal i mbéaloidéas na hEorpa ná meascán de (a) ‘*djinn*’ ón Domhan Thoir, (b) ainmhlí crúbach ar nós *Pan* nó *Satyr* mar a fheictear é i bhfinscéalta na Gréige, (c) Áibhirseoir an Bhíobla, (d) gruagach gan chiall na Gearmáine.¹

Carachtar an-tábhachtach is ea an diabhal i mbéaloidéas na hÉireann. Is é siúd an príomhcharachtar i mbreis is tríocha scéal idirnáisiúnta nó *märchen* a bhaineann leis an tír seo. Chomh maith leis sin tá na céadta scéal mar gheall ar an diabhal i dtraidisiún béil na hÉireann atá níos giorra ná an *märchen*.

Níl aon dul go bhféadfainnse déileáil le gach gné den diabhal mar a fheicimid é i mbéaloidéas na hÉireann san iarracht seo. Sé atá anseo agam ná taighde ar na scéalta ar fad a bhaineann leis an diabhal atá i gcló san iris úd *Béaloidéas* (B.) Imleabhair 1-44 atá foilsithe ag Cumann le Béaloidéas Éireann, Baile Átha Cliath 1928-1976. Tháinig mé ar nócha éigin scéal sin in irisí an chumainn sin.

Dhein mé clárú ar na scéalta de réir:

- 1) Aarne Thompson, *The Types of the Folktale* (AT).
- 2) Tom Peete Cross, *Motif-Index of Early Irish Literature* (C).
- 3) Frederick Tubach, *A Handbook of Medieval Religious Tales* (T).
- 4) Tá na móitifeanna is tábhachtaí a bhaineann leis na scéalta clár-

¹ Stith Thompson, *The Folktale*, New York 1946, lgh. 251-252.

aithe de réir an chláir úd le Stith Thompson i *Motif-Index of Folk Literature* (S.T.).

AINM AN DIABHAIL

‘An Diabhal’ an t-ainm is minic atá luaite leis sa bhéaloideas. Is mó ainm eile a thugtar ar an diabhal sna scéalta, áfach. Is é atá i gceist de ghnáth ná friotal a éiríonn ón eagla nó ón amhras a bhíonn ar scéalaí go mbeadh sé féin (an scéalaí) faoi chumhacht an diabhail ach a ainm a lua.

Satan is known by many names, most of them euphemisms from the fear that merely naming him will put one in his power.²

Seo a leanas de réir ord minicíochta na hainmneacha atá luaite leis an diabhal agus na ceantair Ghaeltachta ina n-úsáidtear na hainmneacha sin.

Diabhal:

Mar atá luaite cheana agam is é an diabhal an focal is coitianta a luaitear agus tagann an focal sin i gceist i ngach ceantar Gaeltachta: Ciarraí, Corcaigh, Tír Chonaill, Maigh Eo, agus Gaillimh. I nGaillimh is minice a úsáidtear an focal.

An tÁibhirseoir: Ciarraí B. 1, Lch. 63; Tír Chonaill B. 37-38. Lch. 175. Maigh Eo B. 16. Lch. 271.

An Seanbhuachaill: Ón bhfianaise a tháinig mé air is i gCiarraí amháin a luaitear an t-ainm seanbhuachaill leis an diabhal B. 3. Lch. 9.

An Seandiabhal: Corcaigh B.35-36, Lch. 64. Gaillimh B. 24, Lch. 98.

Tháinig mé ar shampla amháin de na hainmneacha seo a tugadh ar an diabhal:

An tArd-diabhal: Gaillimh B. 21. Lch. 70.

Fear na nAdharc: Ciarraí B. 2, Lch. 206.

An Fear Mór: Corcaigh B. 35-36. Lch. 93.

An Fear Fada Dubh: Ciarraí B. 21, Lch. 86.

An Buachaill Báire: Gaillimh B. 32., Lch. 134.

An Diaig: Ciarraí B. 1, Lch. 289.

An Fial: Ciarraí B. 21, Lch. 155.

An tAinspiorad: Tír Chonaill B. 21, Lch. 73.

Is léir gur i gCiarraí agus i gCorcaigh a luaitear na hainmneacha is iomadúla leis an diabhal. I scéal amháin in B. 18 luann Seán Ó Conaill,

² *Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend*, Funk and Wagnalls, New York 1970, lch. 973.

Cillrialaig, Uíbh Ráthach, Co. Chiarraí, trí ainm éagsúla leis an diabhal:-

an seanbhuachaill (lch. 74), an diabhal (lch. 75), an t-áirseoir (lch. 76).

Luann Amhlaoibh Ó Lúinse, Baile Bhuirne, Co. Chorcaí, na hainmneacha seo a leanas leis an diabhal i scéalta dá chuid i *mBéaloideas* 35-36: an scanbhuachaill (lch. 27, 47); an diabhal (lch. 91); an fear mór (lch. 64, 93).

CLÓ AN DIABHAIL

Bíonn iliomad cló ar an diabhal sa bhéaloideas – bíodh sé beo nó neamhbheo. Is minic a thagann an diabhal i gcló daonna, mar dhuine – óg nó aosta, saibhir nó daibhir, d'réir mar d'oirfeadh don ócáid.

Satan and the demons were masters of disguise. Since it would have been counterproductive if they showed themselves as they really were, they made themselves counterfeit but convincing bodies out of air, vapour, smoke or the fumes of fresh blood, in any shape that suited them.³

Féachaimis anois ar na clónna a bhíonn ar an diabhal sna ceantair éagsúla. Is minic cló na mná ar an diabhal.

Bean (G303.3.1.12): Gaillimh B. 2, Lch. 391.

Bean óg: Gaillimh B.14, lch. 210. Ciarraí B.3, lch. 21.

Bean ógálainn: Gaillimh B.21, lch. 67.

Bean bhreá: Ciarraí B. 3, lch. 21; Tír Chonaill B. 21, lch. 78.

Bean ghráma: Gaillimh B. 21, lch. 68.

Bean dubh: Gaillimh B. 24, lch. 97.

Seanbhean: Ciarraí B. 29, lch. 20.

Cailín: Ciarraí B. 18, lch. 76.

Cailín Rua: Tír Chonaill B. 21, lch. 74.

An Mhaighdean Mhuire: Ciarraí B. 21, lch. 103.

Más minic don diabhal cló na mná a thógáil air féin ní annamh leis ach oiread cló an fhir a ghlacadh chuige féin.

Fear (G303.3.1): Gaillimh B. 25, lch. 148; Maigh Eo B. 16, lch. 271.

Fear críonna: Ciarraí B. 25, lch. 66.

Seanfhear: Co. an Chláir B. 28, lch. 47.

Fear mór: Corcaigh B. 35, 36, lch. 64.

Bíonn clónna daonna eile ina dteannta seo ar an diabhal sa bhéaloideas:

³ *The Powers of Evil*, Richard Cavendish, London 1975, lch. 207.

Marcach : Ciarraí B. 15, lch. 290.

Fear capaill iallaite : Ciarraí B. 21, lch. 154.

Teachtaire as ifreann : Gaillimh B. 21, lch. 69.

Giolla mór : Tír Chonaill B. 21, lch. 75.

Duine uasal (G303.3.1.2): Corcaigh B. 35, 36, lch. 93.

Duine críonna : Co. an Chláir B. 28, lch. 46.

Draoidín : Ciarraí B. 21, lch. 79.

Seanduinín : Co. an Chláir B. 28, lch. 46.

Seanchearthainín (cf. G303.3.1.5): Co. an Chláir B. 28, lch. 46.

Luaitear go mbíonn an diabhal dubh chomh maith:-

Fear fada dubh (G303.3.1.6): Ciarraí B. 21, lch. 86, 105.

Strapaire fada dubh (G303.3.1.6.): Ciarraí B. 21, lch. 86.

Giolla mór dubh : Tír Chonaill B. 21, lch. 75.

Gabha dubh : Ciarraí B. 21, lch. 87.

Is minic a bhíonn cló ainmhí nó feithide ar an diabhal freisin. Deir scéalaí Dhún na nGall linn gur féidir leis an diabhal é féin a thaispeáint i geruth nó i geosúlacht ainmhí ar bith:- capall, bó, caora, madra.⁴

Taispeánann an diabhal é féin i gcló ainmhí (G303.3.3.1):-

Gadhar dubh (G303.3.3.1.1): Gaillimh B. 21, lch. 149.

Madra mór beathaithe : Ciarraí B. 21, lch. 189.

Madra beag : Ciarraí B. 21, lch. 189.

Cat dubh (G303.3.3.1.2): Tír Chonaill B. 21, lch. 100.

Caora dhubh (cf. G303.3.3.1.7): Tír Chonaill B. 37, 38, lch. 175.

Caora bhán : Tír Chonaill B. 37, 38, lch. 176.

Tá sampla amháin againn den diabhal á thaispeáint féin i gcló éin: *Éan* (G303.3.3.3): Ciarraí B. 42, 44, lch. 190.

Nochtann an diabhal é féin mar fheithide chomh maith:

Deargdaol (G303.3.3.4): Gaillimh B. 14, lch. 212; B.5, lch. 248.

Ciaróg (G303.3.3.4): B. 42-44, lch. 192.

Bíonn cruth neamhbheo ar an diabhal sna scéalta leis. I dTír Chonaill amháin a thagaimid ar a leithéid.

Cnapán dubh (G303.3.4.2): Tír Chonaill B. 37, 38, lch. 20.

Cró iarainn dearg : Tír Chonaill B. 37, 38, lch. 217.

Toirt : Tír Chonaill B. 37, 38, lch. 20.

Féachaimis anois ar chuid de na scéalta ina mbíonn clónna éagsúla ar an diabhal.

An Diabhal i gcló na Maighdine

Diúltaíonn sagart paróiste dul ar ghlaoch ola. Téann an sagart

⁴ 'Seanchas na Caorach', Seán Ó Heochaidh, B. 37-38, lch. 175.

cúnta ina áit. Ar a shlí abhaile dó feiceann sé trí sholas agus ní bhíonn ceann de na soilse chomh geal leis na cinn eile. Fiafraíonn an sagart den solas lag cad ina thaobh go bhfuil sé chomh lag i gcomparáid leis an dá cheann eile. Insíonn an solas lag dó nach bhfuair sé ach baiste úrláir (*cf.* E412.2). Taispeánann na Mhaighdean Mhuire í féin agus seasáíonn mar mháthair bhaistí don leanbh (M91) agus ansin lasann an solas lag (E 742) chomh geal leis na soilse eile. Insíonn Muire dó ansin go bhfeiceann an sagart paróiste an t-áirseoir ina chló féin (G303.3.2) gach aon oíche. Fillcann siad ar theach an tsagairt. Croitheann an sagart cúnta uisce coisreacain ar an áirseoir agus imíonn sé ina splanncacha tríd an simné in airde (G303.16.7).⁵

An Diabhal ina chat

Tagann sagart siúil ar chaisleán. Castar an máistir air agus a chat dubh lena chois. Insíonn an máistir don sagart go raibh an cat (G303.3. 3. 12) sa teach leis na blianta. Ní ghlacann an cat aon ghreim bia. Beannaíonn an sagart uisce agus coinneall agus tosaíonn ag léamh as a leabhar urnaithe. Insíonn an cat dó gurb é an diabhal é agus go raibh sé sa teach sin ó aimsir gharathair an mháistir agus go raibh sé ag fanacht leis an máistir féin. Insíonn an sagart don diabhal nach bhfaigheadh sé an máistir agus cuireann sé an cat amach tríd an mballa na chaorthacha tine (G303.16.7).⁶

An Diabhal ina mhadra

Faighimid radharc ar an saol eile sa scéal seo.

Saolaítear iníon agus mac do lánúin áirithe. Tugtar an iníon do strainséir gan fhios don mhac. Imíonn an mac chun a dheirfiúr a fháil ar ais (H.120). Faigheann sé í i dteach feirmeora. Cloiseann sé an ceol ba bhinne dár chuala sé riamh (D1275.1) ag teacht ó thrí nó ceithre cinn de bheithigh bhainne, a bhí á dtiomáint ag an máistir agus a mhadra. Insíonn an máistir dó gur thóg sé a dheirfiúr chun í shaoradh ó olc. Tiomáineann an mac féin na beithigh an dara lá agus deir an máistir leis gan aon aird a thógáil d'éinne a d'fheicfeadh sé (C413). Tagann sé ar chasán ar bhruach abhann (F162.2). Feiceann sé carraig trasna ón aill agus bíonn poll agus an t-uisce coinnithe ann. Feiceann

⁵ 'An Diabhal', Seán Ó Súilleabháin, B.21. B.Á.C. 1950, lch. 102. Cf. T1565; C G303.6.2.9.

⁶ Seán Ó Súilleabháin, *op.cit.*, lch. 99.

sé dusta bán craite ar bharr an uisce agus feiceann sé mar bheadh bric bheaga thíos ag iarraidh a bheith ag tabhairt an dusta leo (F171.0.1). Cuireann an gadhar colg air féin nuair a sheasann an mac ag breathnú air (C413). Feiceann sé an t-uisce ag titim le haill agus cad a bheadh thíos ann ach gadhar dubh agus a bhéal oscailte aige. Filleann an gadhar abhaile go tobann. Míníonn fear a' tí an scéal don mhac (F171.D.1). Sé a bhíonn sna bricíní na leanaí óga a fuair bás gan baisteadh; cothú dóibh ó Dhia is ea an dusta. Agus sé an diabhal an madra dubh (*cf.* G303.3.3.1.1), ach ní féidir leis siúd dul thar aill.⁷

Muintir an Diabhail S.T. (G303.11)

Tugann na scéalta seo sa bhéaloideas le fios dúinn go raibh líon tí ag an diabhal:-

An tArd-diabhal: B. 21, lch. 71.

Máthair an diabhail: B. 3, lch. 21; S.T. (G303.11.3); C (G303.11.3).

Mac an Diabhail: B. 21, lch. 79; S.T. (G303.1.2).

Iníon an Diabhail: B. 2, lch. 391; S.T. & C (G303.11.5).

Tugtar le tuiscint dúinn go bhfuil an tArd-diabhal i gceannas in ifreann. Bagraíonn sé ar an mbean óg (G303.3.1.12) go seolfadh sé isteach i 'Seomra an Athar Seán' í mura dtabharfadh sí an conradh scríofa ar ais, rud a dhéanann sí.⁸

FEIDHMEANNA AN DIABHAIL

Bíonn an diabhal mar namhaid ag an duine i bhformhór gach aon scéal dá shórt sa bhéaloideas. Feicimid (a) an diabhal féin ag teacht ar an bhfód chun calaois a dhéanamh ar an duine. (b) Spreagann an diabhal drochghníomhartha agus toirmeasc.

(a) Cuireann an diabhal moill ar shagart a bhíonn ag dul ar ghlaoch ola. Fulaingíonn an sagart anró dá bharr.

(i) Téann sagart ar ghlaoch ola. Ar a shlí dó cloiseann sé an t-amhrán 'Cailín Deas Crúite na mBó'. Stopann sé agus féachann sé isteach thar clái. Cad a bheadh ann ach trí mhadra (G303.3.3.1.1). Bailíonn an sagart leis ansin, ach bíonn an bhean agus a beirt pháiste marbh roimhe. Fulaingíonn an sagart anró dá chion. Tagann sé ar an tuama ina mbíonn an bhean agus an bheirt pháiste curtha. Titeann na deora aithrí anuas

⁷ Seán Ó Súilleabháin, *op. cit.*, lch. 147. AT471.

⁸ Seán Ó Súilleabháin, *op. cit.*, lch. 70.

ar an uaigh. Téann anam an tsagairt agus na trí anam go flaitheas Dé.⁹
 (ii) Téann sagart paróiste agus sagart óg ag cur ola suas aon oíche amháin. Cuireann siad an ruaig ar an seanbhuachaill amach as an teach (G303.16.14.1). Déanann an seanbhuachaill madra (G303.3.3.1.1) de féin ansin agus tugann sé faoi chóiste an tsagairt. Imíonn sé tar éis tamaill.¹⁰

Ní bhíonn an diabhal díomhaoin le linn na corónach a rá ach chomh beag.

(iii) Bhí garsún an-tugtha don scoil. Nuair a thagadh sé abhaile cad a dhéanadh sé ach clocha a tharraingt isteach sa teach. Nuair a thosaíodh muintir an tí ag rá an phaidrín gach oíche thosaíodh seisean ag caithreamh na gcloch suas sna frathacha agus thitcadh na clocha sa mhullach ar an dream a bhíodh ag rá an phaidrín. Insíonn an t-athair an scéal don sagart. Faireann an sagart fad a bhíonn an garsún ag caitheamh na gcloch. Tagann an sagart isteach agus deir sé: “Cén fáth nach ag rá an phaidrín atá tusa i leaba a bheith ag caitheamh cloch?” “M'anam go mbeifeása á gcaitheamh freisin” a deir an garsún “dá bhfeiceá an oiread diabhal (cf. G303.6.2.9.1) agus a fheicimse. “Is fíor duit” a deir an sagart, “tá siad ann” a deir sé agus iarrann sé ar an ngarsún dul in éineacht leis. Déantar sagart de, agus ina dhiaidh sin déantar Pápa de.¹¹

(b) Spreagann an Diabhal drochghníomhartha.

Faicimid coincheap an Bhíobla den diabhal sa roinn seo. Ní amháin go ndéanann an diabhal drochghníomhartha é féin ach spreagann sé an duine chun oile agus bíonn sé de shíor ag tapú ar laigí an duine. Cuireann an diabhal cathú ar an duine chun é chur ar bhóthar a aimh-leasa.

Relatively unimportant in the Old Testament, Satan had been raised by later Judaism and Christianity to the status of God's grand cosmic antagonist. He was an omnipresent force, ever ready to prey upon man's weaker instincts and to tempt him away into paths of evil.¹²

Tá go leor samplaí againn sa bhéaloideas ina spreagann an diabhal drochghníomhartha agus toirmeasc.

(i) Bíonn meitheal ag baint coirce. Tagann an diabhal (G303.3.1)

⁹ ‘Scéalai Tire’, Tomás Ó Broin, B.24. B.Á.C. 1957, lch. 67 AT 756.

¹⁰ ‘Dioghlaím Duibhneach’, Seán Ó Dubhda, B.18, B.Á.C. 1948 lch. 73.

¹¹ ‘Cnuasacht ó Chois Fharraige’, Máirtín Ó Cadhain, B.5, lch. 222.

¹² Keith Thomas, *Religion and The Decline of Magic*, London 1971, lch. 469

chucu agus deir sé go gcoinneodh sé féin bainte dóibh agus iad san uile a dhul ag ceangal. Coinníonn an diabhal bainte leo ar fad. Tosaíonn siad féin ag sárú a chéile ansin (G303.9.4) – cuid acu á rá nach raibh an chuid eile ag ceangal an rath. Tosaíonn siad ag ghabháil na bpunann ar a chéile. Maraíonn siad a chéile ar fad sa deireadh.¹³

I roinnt scéalta spreagann an diabhal casaontas i líon tí.

(i) Eitlíonn éan strainséartha (cf. G303.3.3.3). isteach i dteach Oíche Nollag. Samhlaítear d'fhear an tí go bhfuil dath bán ar an éan. Measann a bhean gur dubh atá sé. Tagann sé arís an Nollaig dár gcionn. Leanann an argóint ar aghaidh (G303.9.4). Cloiseann siad guth a deir leo dearmad a dhéanamh ar an éan agus an choróin a rá (cf. G303.16.2)¹⁴.

(ii) Bíonn clann ag troid mar gheall ar mhála olla. Dóitear an mála agus léimeann an diabhal amach as¹⁵.

Deir an seanfhocal go mbíonn an rath mar a mbíonn an smacht. Tugaimid faoi deara sa bhéaloideas, áfach, go mbíonn rath ar an diabhal mar a mbíonn éagóir agus earráid.

(iii) Téann Naomh Pádraig isteach i dteach tábhairne. Tarraingíonn bean an tábhairne piunt dó. Ní bhíonn Pádraig sásta leis an bpiunt toisc gan é bheith líonta i gceart. Iarrann Naomh Pádraig uirthi é a líonadh arís agus arís eile sara líonann sí i gceart é. Ansin taispéanann Naomh Pádraig madra mór beathaithe (G303.3.3.1) don bhean agus é ina shuí in airde ar an mbaraille. Deireann sé le bean an tábhairne ná beadh an madra mór (an diabhal) ann dá líonfadh sí na pint i gceart. Filleann an Naomh ar ais i gcionn bliana agus ní madra mór beathaithe a bhíonn roimhe ach madra caite tanáí.¹⁶

Bíonn an diabhal ar a shuaimhneas i dteach an achrainn.

(i) Castar fear críonna (G303.3.1.24) ar scoláire bocht agus é ag siúl an bóthar. Tógann sé an diabhal ar a dhrom agus gabhann siad go dtí an teach seo ina mbíonn lánúin phósta gan aon mhuirear orthu agus bíonn siad ag toirmeasc. Lonnaíonn an fear críonna sa teach.¹⁷

Tarraingítear ar scéala Íob chun obair an diabhail a léiriú agus é ag cothú toirmisc i gclann.

(ii) Cailleann fear bocht a mhuirear ar fad agus bíonn a chorp féin lán

¹³ 'Scéalaíocht ó Chois Fharraige', Máirtín Ó Cadhain, B.4, lch. 83. AT 820.

¹⁴ 'Moral values in Irish Religious Tales'. Pádraig Ó Héalaí. B.42-44. lch. 150.

¹⁵ Pádraig Ó Héalaí op. cit., lch. 190.

¹⁶ Seán Ó Súilleabháin op. cit., lch. 188.

¹⁷ 'Measgra ón Oileán Tiar', Robin Flower, B. 25, lch. 66. AT 756 C.

de ghearba (N252). Lá amháin fad a bhíonn a bhean ag lorg déirce tugann duine bocht (G303.3.1.23) cuaird ar an bhfear agus lorgaíonn déirc air. Nuair nach mbíonn aon ní aige le tabhairt dó (K1817.1) lorgaíonn an diabhal cuid de na gearba ar an duine bocht, rud a fhaigh-eann sé go fonnmhar. Fágann an diabhal an teach agus athraítear na gearba go hór (D1454.6). Taispéanann an diabhal an t-ór do bhean an fhir bhoicht agus deir sé léi go bhfuair sé an t-ór óna fear. Doirteann sí muga bhaine a fuair sí ar déirc isteach san abhainn le tcann feirge. Filleann sí abhaile agus an ghoimh uirthi. Nuair a mhíníonn a fear an scéal di téann sí ar ais agus faigheann sí an bainne fós. ar bharr an uisce.^{17a}

(iii) Tugann an diabhal sciúird ar mhainistir i scéal cile agus téann sé i mbun oibre i measc na manach. Goideann sé péire cuarán chun na manaigh a chur ag troid ina measc féin (cf. G303.9.4.4).¹⁸

AN MARGADH

Feictear an diabhal ag iarraidh greim a fháil ar dhuine trí gheallúint chalaoiseach i gcuid mhór de na scéalta. Léiríonn na scéalta seo an diabhal mar dhuine cealgach agus is é an ceacht atá le foghlaim uathu ná gur ceart don duine a bheith san airdeall ar an diabhal mar nach bhfuil éinní ach an tubaiste i ndán don té a ghéillfeadh dó. Bíonn margadh leis an diabhal i gceist go minic. Ní scaoiltear anam an té a dhéanann margadh leis an diabhal isteach sna flaithis gan dua. I gcásanna áirithe fiú, ní scaoilfear isteach iad go Lá an Luain.

Once the possibility of his personal appearance in this world had been accepted it was but a short cut to the notion that there were individuals who entered into semi-feudal contracts with him, mortgaging their souls in return for a temporary access of supernatural knowledge or power. (Such Faustian legends were in common circulation during the 16th and 17th centuries). They made excellent cautionary tales, revealing Satan as a trickster and showing how his recruits always come to a bad end!¹⁹

Is mó saghas margaidh a deineadh leis an diabhal sa bhéaloidéas. Bíonn easpa ruda éigin ar an duine i gcónaí. Sé an t-airgead an t-easpa is mó a bhíonn ar dhaoine agus is minic a dhein duine margadh airgid chun an fhadhb seo a réiteach.

^{17a} Seán Ó Súilleabháin op. cit., lch. 103.

¹⁸ Pádraig Ó Héalaí op. cit., lch. 190.

¹⁹ Keith Thomas op. cit., lch. 473.

Ní annamh a deineadh conradh pósta leis an diabhal chomh maith. Fir ar fad a dhéanann conradh pósta leis an diabhal. Níor tháinig mé ar aon scéal inar luadh an bhean a bheith ag déanamh conradh pósta. Tarlaíonn sé nach iad na gnáthfhir amháin a bhíonn thíos leis an sórt seo margaidh. Feicfimid ar ball go raibh éileamh nach beag ag an diabhal i bhfoirm mná ar shagairt. Ní bhíonn an lá leis an diabhal sna conarthaí seo i gcónaí, fiú, d'fhéadfaí a rá gur annamh a éiríonn go biomlán leis in aghaidh an duine. Ní éiríonn leis an diabhal anam an duine a bhreith leis in aon chás. Tugann an diabhal corp an duine leis anois is arís, ach is minic a bhuaitear bob iomlán air.

Déanfaidh mé trí fho-roinn den mhóitíf seo.

1. An margadh airgid agus margáí eile.
2. An gheallúint scríofa
3. Geallúint an duine don diabhal i ngan fhios dó féin.

Seo mar a tharlaíonn de ghnáth. Tugann fear déirc uaidh do bhochtán. Mar luach saothair faigheann sé trí bhua ón mbochtán. Tagann an diabhal i bhfoirm duine agus déanann an fear margadh leis dul ina theannta laistigh d'am áirithe ach a dhóthain airgid a bheith aige idir an dá linn. Nuair a thagann an t-am buaileann an fear bob ar an diabhal tré chabhair na mbuanna a bhíonn faighte aige ón mbochtán. Sa tslí seo cuireann sé síneadh sa chonradh. Scaoileann an diabhal saor ar fad é ar deireadh.

(i) Bíonn fear ag obair i gceárta. Tagann duine bocht chuige a bhíonn leata fuar. Cuireann an fear cois tine é. Mar luach saothair geallann an duine bocht go dtabharfaidh sé trí achainí dó. Ní féidir le héinne – 1) a shuíonn ar a chathaoir éirí gan a chead; 2) airgead a thógáil as a sparán gan a chead; 3) a bheireann greim ar a ord é chur uaidh gan a chead.

Tagann duine uasal (cf. G303.3.1.2) agus déanann an fear margadh dul ina theannta i gcionn seacht mbliana ach a dhóthain airgid (G303.21) a bheith aige idir an dá linn (S277). Tagann an diabhal ag triall air i bhfad na haimsire. Suíonn sé ar an gcathaoir agus greamaítear inti é. Tugann an fear cead a chos don diabhal tar éis dó seacht mbliana eile a fháil uaidh. Nuair a bhíonn an t-am suas tagann an diabhal arís. Beireann an diabhal ar an ord agus ní féidir leis é féin a scaoileadh uaidh. Fágann sin go bhfaigheann an fear seacht mbliana eile. Tagann an diabhal an tríú huair agus gabhann an fear sa sparán é. Cuireann an fear an sparán ar an inneoin agus tugann burdáil maith dó leis an ord. Scaoileann an diabhal leis an bhfear ansin (G303.16).²⁰

²⁰ 'Scéalaíocht Amhlaoibh Uí Luinse', Donncha Ó Cróinín, B.35.36, lch. 70' AT 330; C M210.

(ii) Castar fear ar an seanbhuachail (G303.3.1). Déanann siad margadh lena chéile. Faigheann sé fufollach airgid (G303.21) ón diabhal ar feadh seacht mbliana ar choinníoll nach ngearrfadh sé a ingne, ná a ghruaig, agus nach mbearrfadh sé é féin agus nach nífedh sé a aghaidh, agus nach n-athródh sé a chuid éadaí. Tagann an diabhal ag deireadh na tréimhse agus toisc na coinníollacha a bheith comhlíonta ag an bhfear, bíonn sé saor ón diabhal.²¹

Geallann fear eile a mhac don diabhal mar mhalairt ar airgead.

(iii) Geallann iascaire nach raibh aon mhuirear air go dtabharfadh sé a chéad mhac don strainséir ar choinníoll nach bhfeicfeadh sé féin lá bocht go deo arís. Déantar sagart den mhac ar deireadh.²²

I scéal eile geallann an diabhal sparán óir don té a chabhródh leis beart éigin a chur i gcrích. Cuirtear pionós ar leith ar an té a dhéanann margadh leis an diabhal sa chás seo.

(iv) Castar fear galánta ar thincéir bocht agus geallann sé aon rud is maith leis dó. Tarrann an tincéir trí rud:

1. Aon duine a shuífeadh ar a chathaoir go ngreamódh sé inti.
2. Aon duine a ghoidfeadh úll óna chrann, go ngreamódh den chrann.
3. Pé ní a chuirfí isteach i mála a mhná, go bhfanfadh sé ann.

Tamall ina dhiaidh sin castar strainséir (G303.1) ar an bhfear agus geallann sé go ndéanfadh sé fear saibhir de ach teacht leis tar éis seacht mbliana. Bíonn sé ina mhargadh eatarthu. Nuair a thagann an t-am buaileann an fear bob ar an diabhal trí huaire le cabhair na mbuanna a fuair sé agus scaoileann an diabhal saor é. Nuair a fhaigheann an fear bás ní cheadaítear dó dul go neamh ná go hifreann. Bíonn air gluais-cacht ar fud an domhain agus solas beag leis istóiche. Mar sin a bheidh aige go Lá an Luain.²³

Déanann an diabhal margadh leo siúd a gheallann dó go gcablróidís leis beart nó gníomh éigin a chur i gcrích. Bíonn toradh tubaisteach ar an ngníomh de ghnáth.

Déanann fear na n-adharc a dhícheall toirmeasc a chothú idir lánúin phósta a bhí gan aon mhuirear, ach teipeann air. Téann sé i gcomhairle le bean na comharsan agus geallann lán aprúin d'ór di dá n-éireodh léi achrann a chothu eatarthu. Deir sí leis an mbean chéile nár mhór di mant faoi bhun a smeigín a bhaint as a fear céile le rásúr agus é ina chodladh agus ansin go mbcadh dóthain leanaí as sin amach aici. Deir an chomharsa leis an bhfear gan dul a chodladh anocht mar

²¹ Donncha Ó Cróinín, *ibid.*

²² Seán Ó Súilleabháin *op. cit.*, lch. 90; cf. AT 930; C M210.

²³ S. Ó Duilearga, 'Irish Folk-tales', B.11, lch. 45. C M210.

go bhfuil a bhean chun é a mharú toisc éileamh a bheith aici ar fhear eile. Nuair a thagann an bhean chéile leis an rásúr chun an mant a bhaint, baineann a fear an rásúr di agus maraíonn sé í. Éiríonn leis an gcomharsa an toirmeasc a chothú ach nuair a dhúisíonn sí ar maidin ní bhíonn ach lán a haprúin de chacanna capaill aici in ionad an óir.²⁴

AN GHEALLÚINT SCRÍOFA

Sé is coitianta sa sórt seo scéil ná go dtugann fear geallúint ina chuid fola féin go bpósfadh sé bean (an diabhal). Tagann aithreachas air. Téann an fear go hifreann le cabhair cúntóra agus tar éis roinnt áitimh ar an bhean faigheann sé an gheallúint ar ais. Ina theannta sin faigheann sé radharc ar an áit in ifreann a bhíonn réidh dá chúntóir. Tugann sé an t-eolas seo dá chúntóir agus déanann an cúntóir aithreachas.

Bíonn an-bhéim sna scéalta seo ar an bpionós atá i ndán don duine a dhéanann conradh leis an diabhal agus an t-aithreachas a dhéanann an té a thuigeann a bhfuil i ndán dó sa saol eile.

Bíonn an cúntóir ina shagart sa dhá scéal a leanas.

(i) Tagann bean óg dathúil (G303.3) go dtí fear agus scríobhann sé ina chuid fola féin go bhfuil sé sásta í a phósadh (M201.1.2) Éiríonn sí gránna láithreach agus deir sí gur teachtaire ó ifreann í. Tagann aithreachas ar an bhfear. Tagann sé ar shagart darb ainm Seán Ó Dáibhín a thugann cabhair dó (E345). Treoraíonn an tAthair Seán é go geataí ifrinn a bhíonn suite ar thaobh cnoic (F91). Téann sé isteach (H1273.1) agus faigheann sé an gheallúint scríofa ar ais ón mbean nuair a bhagraíonn an diabhal go gcuirfeadh sé an bhean i seomra an Athar Seán (Q561.3) mura ndéanfadh sí amhlaidh. Faigheann an fear radharc ar sheomra an Athar Seán a bhíonn ar dearglasadh. Filleann an fear ar an Athair Seán agus tugann an tuairisc úd dó. Déanann an tAthair Seán aithreachas.²⁵

Tá leagan truailithe de AT.756B anseo againn. Feicimid go dtugann an bhean go sagart sa scéal seo agus is seandúine an cúntóir.

²⁴ Robin Flower, 'Scéalta ón mBlascaod' B.2, B.Á.C. 1930, lch. 206. AT 1353; C M210, G303.9.4.

²⁵ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 65. AT 756B; T 1548, cf. 3569*; A 671. 2.4, C H1260, M210.

* *nóta* :- Tá difear bunúsach idir T 3569 agus an mhóitíf chéanna in Éirinn sa mhéid go bhfaigheann an té a dhéanann conradh scríofa leis an diabhal radharc ar bhreithiúnas a chúntóra in Éirinn agus ní bhfaigheann sé aon fhéachaint ar a bhreithiúnas féin.

(ii) Bíonn sagart ag múineadh i gcoláiste Laidne. Tagann bean bhreá (G303.3.1.12) go béal an dorais chuige. Lorgaíonn sí óstaíocht na hoíche air agus scaoileann sé isteach í. Is í an bhean is breátha dá bhfaca sé lena dhá shúil riamh í. Ullmhaíonn sí suipéar dó agus leis sin buailtear cnag ar an doras. Scaoileann an sagart garsún óg isteach sa teach agus iarrann an garsún ar an sagart aifcann a rá. Ag deireadh an aifrinn croitheann an sagart uisce coiscricthe ar fud an tí agus ar an mbean óg chomh maith. Leis sin imíonn sí ina splanc lasrach amach tré dhíon an tí. Tuigeann an sagart gurb é an diabhal a bhí sa bhean agus iarrann maithiúnas ar an ngarsún óg. Deir sé nach bhféadfadh sé maitheamh dó mura bhfaigheadh sé aon mhaithiúnas ó Philib an Chleite.

Tagann an sagart ar sheandúine darbh ainm Pilib a' Chleite. Téid araon go hifreann. Iarrann Pilib ar an áibhirseoir críonna na greamanna a bhogadh de. Glaonn an t-áibhirseoir críonna ar a mháthair agus iarrann uirthi na greamanna a bhogadh de. Ní bhíonn sí sásta a leithéid a dhéanamh. Bagraíonn sé Seomra Philib an Chleite (Q 561.3) ansin uirthi. Scaoileann sí leis ansin. Is mian le Pilib a sheomra a fheiceáil agus tugann an t-áibhirseoir críonna leathoscailt amach dó. Gluaiseanna gála nimhe gaoithe amach as an seomra. Filleann Pilib agus an sagart ar ais ar an saol seo. Deir an sagart le Pilib go scaoilfear isteach i bhFlaitheas Dé é Lá na Breithe.²⁶

D'fhéadfadh bráthair a bheith mar chúntóir chomh maith. Ní seomra atá i gceist an babhta seo ach leaba de shórt áirithe. Ní luaitear gur geallúint scríofa é sa chás seo.

(iii) Bíonn an-chaidreamh ag sagart óg le cailín a bhíonn ag an áibhirseoir. Bíonn coinníoll catarthu go bpósfadh sé í. Tagann aithreachas ar an sagart ach ní ligfeadh sí uaithi é. Téann an sagart go dtí an Bráthair Brian (E345) agus insíonn sé a scéal dó. Seolann Brian an sagart go dtí an tÁibhirseoir. Deir an tÁibhirseoir leis an gcailín an coinníoll a thabhairt ar ais. Ní thóilíonn sí an gheallúint a thabhairt ar ais go dtí go mbagraíonn an t-áibhirseoir go gcuirfeadh sé i leaba Bhriain Bráthair í (Q561.3). Iarrann an sagart ar an Áibhirseoir leaba Bhriain a thaispeáint dó (F103) rud a dhéanann sé. Cad a bheadh ann ach uaigh seacht dtroigh ar fad, sé troigh ar doimhneacht, í lán go barr de chlaróga agus de dheargdaoil. Bíonn siad ag stolladh agus ag stracadh a chéile féachaint cathain a scarfadh an t-anam le colann Bhriain

²⁶ 'Scéalta Creidimh agus Crábhaidh', An Seabhac, B.3, B.Á.C. 1932, lch. 21. S.T. M210; T. cf.3569, C M210; A 671.2.

Bráthair. Filleann an sagart ar ais go Brian agus insíonn a scéal dó. Iarrann Brian ar an sagart é a mharú le tua agus é a ghearradh suas ina phíosai (E14) agus é a róstadh ar ghrídillí dearga agus snaois a dhéanamh dá chuid feola agus é scaoileadh le sruth na habhann. Dhein an sagart amhlaidh agus saoradh a anam do Bhrian Bráthair.²⁷

Uaireanta eile is drochdhuine a bhíonn ag obair don diabhal a thagann i gcabhair ar an té atá geallta don diabhal.

(iv) Beirtear cúpla do lánúin phósta. Is duine naofa é Donncha ach tugann Maca a shaol ag obair don diabhal. Tagann an diabhal i gcosúlacht mná óige go dtí an sagart agus faigheann sí geallúint scríofa ina chuid fola féin go bpósfadh sé í (M201.1.2). Tagann aithreachas ar an sagart agus téann sé go Maca ag lorg comhairle. Cuireann Maca go hifreann é le litir don diabhal. Téann an sagart go hifreann agus scaoileann an bhean saor é nuair a bhagraíonn an diabhal go gcuirfeadh sé i seomra Maca í (Q561.3). Filleann an sagart ar ais agus insíonn sé do Mhaca go bhfuil seomra lasrach ag feitheamh leis ar an taobh eile. Gearrann an sagart Maca ina mhíle píosa (E14) ach saorann Mac Dé Maca ar deireadh, agus as sin amach tugann Maca a shaol ar a shon.²⁸

Geallúintí scríofa chun pósta a bhí faoi chaibidil againn go dtí seo. Sa scéal seo a leanas déantar geallúint scríofa i gcóir airgid.

(v) Tugann fear geallúint scríofa ina chuid fola féin (M201.1.2) go rachadh sé leis an diabhal tar éis an áirithe sin ama ach a dhóthain airgid a bheith aige idir an dá linn (M201.1.2). Bíonn an-saibhreas ag an bhfear ach tagann imní air nuair a bhíonn sé ag tarraingt ar an am. Téann sé go dtí an sagart agus insíonn sé a scéal dó. Tar éis ullmhúcháin chuí fógraíonn an sagart don diabhal teacht i láthair. Diúltaíonn an diabhal an gheallúint a thabhairt thar n-ais dó agus téann sé ina chnap tintrí trí dhíon an tí amach (G303.1.2). Tagann leá ar shaibhreas an fhir agus fágtar é mar bheadh toirt duine nó páiste.²⁹

AN FEAR A GHEALL É FÉIN DON DIABHAL GAN FHIOS DÓ FÉIN

Tá sé de nós ag daoine fós agus iad ag caint “m'anam donn diabhal”, “mo chraiceann don dabhal”, nó “mo chorp don diabhal” a rá go

²⁷ ‘Meascra Scéal Ó Uíbh Ráthach’, Séamaus Ó Duilearga, B.1, lch. 304. AT 756. B; C A671.2.4, M210.

²⁸ ‘Scéalta Tíre’, Tomás Ó Broin, B.24, 1955, lch. 96. ST M201.1.2; cf. T 3569; C M210.

²⁹ ‘Seanchas Phádraig Mhic Meanaman’. B.16, lch. 271. ST G303.16.14.1; T cf. 3187; C M210.

neamhchoinsiasach chun ionadh nó iontas a chur in iúl. Measaim féin go bhfuil sé le tuiscint ón dá scéal a leanas gur baolach a leithéid a rá mar nach bhfuil ach leathsheans ón seanbhuachaill le go mbéarfadh sé greim ar chorp nó ar anam an duine.

(i) Cuireann sagart iachall ar fhear trí oíche a chaitheamh i gcúinne an teampaill ag paidreoiracht, mar bhreithiúnas aithrí (Q520). Thart ar an am céanna adhlactar fear marbh sa teampall céanna. I gcaitheamh na hoíche feiceann an t-aithríoch strapaire fada dubh ag teacht ag tómhach ar an duine seo a cuireadh. Baineann an strapaire an craiceann de agus cuireann sé an duine marbh arís. Gabhann an t-aithríoch an craiceann agus doirteann an t-uisce coisricthe timpeall air (D1381.11). Diúltaíonn sé an craiceann a thabhairt ar ais don diabhal go dtí go míníonn an fear dubh dó go raibh sé de nós ag an bhfear fad a mhair sé 'mo chraiceann don diabhal' a rá (C12.2). Tugann an fear an craiceann don diabhal ansin.³⁰

(ii) 'Tharla go raibh fear i dteach coirp aon oíche amháin. Timpeall a haon a chlog tagann an marcach (G303.3.1) agus an capall go béal an dorais. Déanann sé isteach corp ar aghaidh ar an duine marbh ar an mbord. Éiríonn an corp aniar chuige ar a leath-uillinn ag caint leis. Tarlaíonn an rud céanna istoíche lárna mháireach. 'Tugann siad suim aimsire ag caint lena chéile agus ní bhaineann aon duine dá raibh istigh aon bhrí as a gcuid cainte. Cuirtear fios ar an sagart. Tagann an sagart, cuireann stoil ar a mhuineál agus tógann sé a leabhar aníos as a phóca agus léann é. Fiafraíonn sé den diabhal faoi thrí cérbh é féin. Freagraíonn sé agus deir gurbh é féin an diabhal. Arsan sagart leis "Cad é an chúis atá agat ar an bpeacach bocht seo?" "Tá" arsa é sin "fad a bhí sé ar shaol na bpeacach ní raibh aon fhocal aige ach 'mo chorp don diabhal'". Leis sin tugann an sagart an corp don diabhal agus coimeádann a anam é féin agus cuireann sé an diabhal ina splanncacha tríd an sinné in airde (G303.16.14.1).³¹

AN DIABHAL AGUS NA CEARRBHAIGH

Tá go leor scéalta ar fáil sa bhéaloideas faoi dhaoine d'imir cártaí leis an diabhal. Deir Seán Ó hEochaidh linn gur baisteadh "leabhar urnaithe an diabhal" orthu mar chártaí, toisc gur creideadh go raibh baint ag na cártaí le rud éigin neamhshaolta go mór mór an t-ainspiorad.

³⁰ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 105. AT 810.

³¹ 'Miscellanea', Máire Ní Éigearthaigh, B.15, lch. 288. cf. C (G303.16.11.4).

Mar chosaint ar an mbaol seo bhí sé de nós ag daoine agus iad ag dul amach san oíche dá mbeadh paca cártaí ina bpóca acu gan iad a bheith báite, sé sin an paca a bheith ina dhá chuid, agus aghaidh na gcártaí a bheith ar a chéile agus an t-aon hart agus an t-aon spéireata a bheith ag pógadh a chéile i gceol an phaca. Má bhíonn sin amhlaidh ní féidir le spiorad ná le diabhal baint leis an gcearrbhach.³²

Sé is minicí a tharlaíonn sna scéalta go dtagann an diabhal – fear siúil – go teach agus lorgaíonn lóistín go maidin. Tarlaíonn sé go mbíonn scoil chártaí i láthair agus iarrtar ar an fhear siúil suí isteach mar dhuine. Baineann an fear siúil roimhe agus ina dhiaidh ar feadh na hoíche. Faoi dheireadh titeann cárta de chlár ar an urlár agus nuair a chromann duine éigin á thógáil tugann sé faoi deara go mbíonn cosa bó nó capaill ar an bhfear a bhíonn ag baint. Aithníonn na cearrbhaigh ansin go mbíonn siad ag imirt in aghaidh an diabhail. Craitear an t-uisce coisricthe agus imíonn an diabhal ina bhladháire tine tré dhíon an tí.

Deir Seán Ó hEochaidh linn chomh maith go bhfuil go leor scéalta agus seanchais le fáil faoi chearrbhaigh a mbíonn dúil mhór acu suí go mall san oíche, go háirithe oíche Dé Sathairn agus a chodlaíonn ar maidin Dé Domhnaigh nuair ba chirte dóibh dul chun Aifrinn. Uaireanta eile cuireann an diabhal bratóg dhubh ar an bhfuinneog sa tsli nach bhfeicfeadh na cearrbhaigh solas an lae i dtreo is go mbeidís déanach don Aifreann.³³

Tá salacharáil ghaoil ag an scéal seo lena leithéid.

Bíonn fear áirithe a mbíonn na cearrbhaigh ag imirt ina theach gach oíche Dé Sathairn. Oíche amháin, éiríonn idir na cearrbhaigh agus bristear suas an imirt. Buailtear an doras agus tagann ceathrar de strapairí fear isteach. Tarraingíonn siad chucu an bord agus seo ag imirt iad ar feadh tamaill (N4). Pé fhéachaint a thugann fear an tí isteach faoin mbord, feiceann sé crúba capall (G303.4.5.3.1). Lena linn sin buaileann an coilichín Márta a sciatháin agus seo leis ag glaoch agus cuireann sé an ruaig ar an gceathrar lena dhá sciathán agus lena ghob. (Cf. G303.17.1.1). Níor imríodh aon chárta sa teach sin as sin amach.³⁴

Tá sé le tuiscint ó na scéalta seo a leanas go mbíonn deacracht ar leith ag an té a imríonn cártaí leis an diabhal dul isteach sna flaithis.

(i) Tagann fear bocht go teach baintrí an oíche seo agus lorgaíonn

³² 'Cártaí agus Cearrbhachas', Seán Ó Heochaidh, B. 22, lch. 83.

³³ Seán Ó Heochaidh, op. cit., lch. 84.

³⁴ 'Béaloideas Ó Uibh Ráthaigh', Tadhg Ó Murchadha, B. 8, lch. 181.

lóistín ar bhean an tí. Tugann sí lóistín na hoíche dó ach ní bhfaigheann sé aon ní le n-ithe go dtagann a mac Seán Tincéara abhaile. Caitheann siad béile ansin. Tugann an fear bocht trí bhua do Sheán Tincéara mar luach saothair don bhéile agus i measc na mbuanna bhí bua cártaí. Nuair a fhaigheann Seán bás téann sé go hifreann. Bíonn bua cártaí ag Seán ar an diabhal (N4). Cuireann an diabhal an ruaig ar Sheán as ifreann. Ní scaoiltear Seán isteach sna flaithis ach faigheann sé áit leathbhealaigh idir neamh agus ifreann go dtiocfaidh deireadh an tsaoil (E411.0.4).³⁵

(ii) Tá a mhacasamhail de mhóitíf i Seéalafocht Anhlaoibh Í Luinse, Seán Ó Cróinín B. 35, 36 B.Á.C. 1971., lch. 61. AT 330; C N41.

(iii) Baineann bean braon fola as méar pháiste Oíche Fhéile Mhártain (S260.1.1). Faigheann an páiste bás. Tagann seanfhear isteach agus tugann an garsún ar ais ó na mairbh. Bíonn fear céile na mná tugtha do chearrbhachas. Deir Naomh Mártan leis má imríonn sé i gceart go mbeadh an t-ádth leis (N221). Sin mar a tharlaíonn. Nuair a bhíonn an fear ag imeacht ón saol seo ordaíonn sé na cártaí a chur leis. Diúltaíonn Naomh Peadar é scaoileadh isteach ar neamh mura bhfágann sé na cártaí lasmuigh (A661.0.1.2). Ní bhíonn sé sásta a leithéid a dhéanamh. Seo leis go hifreann agus imríonn sé cártaí leis an diabhal agus baineann sé de scata mór anamacha (E756.2) agus díbríonn an diabhal ó ifreann é. Téann sé go neamh arís, ach ní cheadaítear isteach é go dtí go dtugann sé na cártaí d'fhear eile.³⁶

MAC AN DIABHAIL

Seo mar a thiteann amach de ghnáth sa sórt seo scéil. Castar seanduine (an diabhal) ar fhear. Bíonn fonn ar an seanduine dul go teach áirithe ina mbíonn an lánúin ag síor-achrann. Luíonn an seanfhear leis an mbean agus saolaítear mac don bhean. Fásann sé suas agus déantar sagart de. Nuair a chraitear uisce coisricthe ar an sagart óg imíonn sé ina chith tintrí amach trí thaobh an tseipéil. Uaireanta eile saortar an sagart óg ón diabhal agus caitheann sé an chuid eile dá shaol ina shagart.

(i) Castar an diabhal i bhfoirm seandraoidaí (G303.3.1.4) ar scoláire bocht agus é ag siúl an bhóthair. Tagann siad chuig teach lánúin a bhíonn ag síorachrann. Deir an diabhal lena chompánach go saolófar

³⁵ 'Scéalta Ó Cheantar Mhionlaigh', Tomás Ó Broin, B. 18, lch. 122. AT 330; C N4.

³⁶ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 203. C N4.

leanbh don bhean agus go mbeidh sé féin mar athair aige (G303.11.2) agus go ndéanfar sagart de (G303.3.1.8) níos déanaí agus an chéad aifreann a léifidh sé, gur aige féin (an diabhal) a bheidh na daoine a gcroithfidh sé an t-uisce coisricthe orthu. Tarlaíonn rudaí amhlaidh. Ag an gcéad aifreann cuireann an scoláire bocht cosc ar an sagart an coisric a dhéanamh. Téann an sagart to dtí an Róimh. Tugann an Pápa cochair dó le caitheamh isteach san fharraige (H1132.2). Tagann sé ar an cochair níos déanaí in Éirinn (H1132.1.2) agus bíonn sé ina shagart as sin amach.³⁷

(ii) Bíonn triúr mac ag fear. Fágann an fear a phaidrín sa teach pobail. Téann an triú mac ag triall ar an bpaidrín. Castar cearthanach liath críonna de bhacach air (G303.3.1.4). Tógann an mac ar a dhroim é. Téann siad isteach i dteach mar a mbíonn fear an tí agus a bhean ag síorachrann. Luíonn an seanfhear leis an mbean agus saolaítear mac don bhean (G303.11.2). Déantar sagart de (G303.3.1.8). Tar éis a chéad aifrinn coscann an mac ar an sagart uisce coisricthe a dhoirteadh ar an bpobal. Titeann an t-uisce coisricthe ar an sagart féin agus imíonn sé ina chith splanc amach trí mhullach an tí (G303.16.7).³⁸

Déantar aspal de mhac an diabhal i scéal eile.

Bíonn fear ag taeróireacht le bean phósta. Déanann sé coinne léi don oíche seo. Téann an taise (diabhal) in áit an fhir (G303.12.7) agus gintear mac dó. Saolaítear an mac (G303.11.2) agus fásann sé suas ina fhear. Ní bhíonn fhios ag an mac céir díobh é agus deir sé le fear beannaithe go mb'fhéidir gurbh é an diabhal é (G303.3.1). Caitheann sé trí sheachtain i dteannta an fhir bheannaithe. Oíche Nollag castar Mac Dé ar an mac ag droichead. Ordaíonn Mac Dé dó dul taobh thiar don dá aspal déag ansin agus a bheith mar aspal aige féin.³⁹

CÚNAMH AN DIABHAIL

'Tagann an diabhal i gcabhair ar dhaoine go minic sa bhéalóideas. Is é is minicí a tharlaíonn ná go mbaineann an duine feidhm as an diabhal chun aidhm éigin a bhaint amach.

³⁷ Seán Ó Súilleabháin, *op. cit.*, lch. 79. AT 811; C G303.11.

³⁸ 'Trí Sheanscéal', Séamus Ó Duilcarga, B. 28, lch. 45. Cf. T 1636; C G303.11 agus G303.16.7.

³⁹ 'An Dara Tiachóg as Iorrus Aithreach', B. 10, lch. 3.

(i) 'Téann an scéalaí go haonach Bheantraí lá. Bíonn cipín solais de dhíth air. Feiceann sé solaisín le haithint an lae trí fhuinneog istigh i seanteach ceann tuí. Buailéann sé lámh ar an doras agus isteach leis. Baincann sé an-phreab as diabhal seanmhná a bhíonn istigh agus bainne aici á thabhairt le cumhacht an diabhail anuas as an simné le dhá shúgán tuí ceangailte thuas ar an maide crosta a bhíonn thuas in airde ag coinneáil na croiche. Bíonn an bainne á tharraingt anuas aici ansiúd.⁴⁰

Bhaineadh na daoine feidhm as an diabhal chun im na gcomharsanna a ghoid.

(ii) "Do chonaicsa san aimsir sin, bean, maidin lae Bcaltaine ag tógaint uisce na dtrí dteorainn roimh éirí gréine, agus is é brí a bhí leis sin chun bheith ag tabhairt ime ós na comharsana (D2083.4). Ach ní fheadarsa cé acu de na comharsana, is dócha gurbh amhlaidh a bhíodh siad ag goid uathu go léir le cumhacht an diabhail agus go mbíodh ceathrar nó cúigear de dhiabhail ag obair ina dteannta."⁴¹

Tagann an diabhal i gcabhair ar thiarna talún nuair is mian leis a fháil amach cé ghoid a bheithígh uaidh.

(iii) Glaonn tiarna talún ar an diabhal nuair a léann sé as an leabhar dubh. Teastaíonn uaidh a fháil amach cé ghoid beithígh an fhile. Tagann an diabhal tar éis an tríú glaoch agus insíonn sé dóibh cad d'imigh ar na beithígh.⁴²

BUAILTEAR BOB AR AN DIABHAL

Buailtear bob ar an diabhal i roinnt mhaith scéalta sa bhéaloideas. Léirítear an diabhal mar dhuine amaideach gan chiall. Is é an príomhphointe sna scéalta seo ná an chomparáid a dhéantar idir an diabhal agus an laoch cliste.

The devil in these stories is stupid and the principal point of these tales is the contrast between him and the clever hero.⁴³

(i) Tugann réice a chapall do shagart nuair a bháitear a chapall siúd i mbogach. Tamall ina dhiaidh sin bíonn an réice ag fiach agus caillean an capall crú. Ar a shlí go dtí an gabha don réice buailéann strapaire fada, dubh (G303.1.6) leis agus socraíonn sé an crú dó saor in aisce. Tosnaíonn an bheirt ar chártaí a imirt agus buann an strapaire fada

⁴⁰ 'Scéalta Aneas', Pádraig Ó Suibhne, B.8, lch. 145.

⁴¹ Pádraig Ó Suibhne, op. cit., lch. 143.

⁴² 'Cnuasach Aneas', Séamus Ó Duilearga, B.29, lch. 80.

⁴³ *The Folktale*, Stith Thompson, New York 1946, lch. 44.

dubh an réice chuige féin (N4). Aithníonn an réice ansin gurb é an diabhal atá ann. Castar an sagart orthu agus iarrann sé siúd ar an diabhal gan an réice a thógáil leis go n-ídeodh blúire coinnle (K551.9). Aontaíonn an diabhal leis seo. Iompaíonn an réice amach an-bheannaithe agus tógann sé séipéal agus cuireann sé an choinneal thíos faoi thalamh ann. Siúlann an seanbhuachaill, an t-áibhirseoir timpeall an tséipéil ag lorg na coinnle ach ní aimsíonn sé choíche í (K210).⁴⁴

Feicimid Naomh Mártan ag bualadh bob ar an diabhal i scéilín eile. (ii) Tógann an diabhal muilleann (G303.9.13) ar shruthán do Naomh Mártan mar mhalairt ar an méid anamacha a chruthófaí idir a dó dhéag a chlog oíche Dé Sathairn agus a dó dhéag a chlog oíche Dé Domhn-aigh. Iarrann Naomh Mártan ar Dhia gan aon anam a chruthú le linn an ama sin agus sa tslí sin cuirtear an dallamullóg ar an diabhal.⁴⁵

Móitíf eile atá coitianta go leor sa bhéaloideas agus atá gaolmhar leis an ábhar atá faoi chaibidil anseo againn ná go saorann duine saolta anamacha ón diabhal.

(iii) Póstar fear le bean darb ainm Máire. Cuireann an fear an ruaig uirthi agus ar a máthair. Téann siad go teach feirmeora. Fanann Máire ina suí i gcaitheamh na hoíche. Tagann mac an fheirmeora a bhí in ifreann toisc gur choimeád sé airgead na n-oibrithe (E351). Téann Máire go hifreann chun é a shaoradh. Sula n-imíonn sí tugann an mac fáinne di chun bia a sholáthar di féin (D1472) agus deir sé léi gan aon bhia a bhlaiseadh in ifreann (C211.2.2). Coimeádann an diabhal í ina sheirbhís ar feadh bliain is fiche (G303.8.3) ach diúltaíonn í a dhíol á rá go raibh an iomad ite aici. Glaonn sí ar Shaesar an madra chun fianaise a thabhairt (A673). Tugann Saesar fianaise i dtaobh an bhia nár ith Máire. Bíonn fhios ag an diabhal go raibh bob buailte air. Tugann an diabhal a rogha rud do Mháire ansin agus tógann sí trí anam léi as ifreann (A671). Castar a fear uirthi ar a shlí go hifreann. Castar Naomh Eoin agus Naomh Mícheál uirthi ach ní dhíolfadh sí na hanamnacha leo. Imíonn siad ina gcolúir ghlégheala in airde ar neamh (E732.1).⁴⁶

Tá roinnt scéalta luaite cheana agam faoin teideal “An Margadh” (féach lch. xx). Is léir go mbuailtear bob ar an diabhal i ngach aon cheann de na scéalta seo agus beireann an duine na cosa leis ar deireadh i gcónaí.

⁴⁴ Seán Ó Súilleabháin op. cit., lch. 141. C D1472, C210, E7321.1.

⁴⁵ ‘Scéalta agus Seanchas ón Achréidh’, Séamus Ó Duilearga, B. 32, lch. 132.

⁴⁶ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 141. C D1472, C210, E7321.1.

A leithéid seo:-

(iv) Castar Liam ar fhear áirithe a lorgaíonn déire air. Tugann Liam a bhróga dó. Mar luach saothair tugann an strainséir (a) mála dó agus ní féidir le héinne a théann isteach sa mhála teacht as gan a chead. (b) Thairis sin féachann sé chuige go mbeadh sé slán ón dlí agus (c) go mbeadh bua cártaí i gcónaí aige. Tá an diabhal le teacht ag triall air i gcionn bliana. Tagann sé agus cailleann sé chuiche cártaí agus scaoileann sé le Liam go cionn bliana eile. Nuair a bhíonn an dara bliain istigh tagann an diabhal arís agus léimeann sé isteach sa mhála. Tugann Liam ropadh an diabhail don diabhal sa mhála le meanaithc agus ar deireadh scaoileann sé Liam saor ar fad uaidh (K262.1).⁴⁷

ÉALÚ ÓN DIABHAL

Is móitíf an-tábhachtach an t-éalú sna scéalta seo sa bhéaloideas a bhaineann leis an diabhal agus tarlaíonn an t-éalú ag an nóiméad deireanach de ghnáth.

Tá slite éagsúla ina bhféadfaí éalú ón diabhal. Tá baint nach beag ag cuid mhaith de na slite seo leis an gereideamh Críostaí. I gcásanna eile, áfach, is cóngaraí don phagántacht nó do phiseogaíocht é mar mhodh oibre. Léiríonn an méid seo, dar liom, go raibh an Chríostaíocht agus an phagántacht fite fuaite i saol na cosmhuintire, ach caithfear a admháil ón bhfianaise atá againn sna scéalta seo gur treise tionchar an chreidimh Chríostaí ná tionchar na pagántachta.

Féachaimis anois ar na slite éagsúla ina ndíbrítí an diabhal. Ó fhianaise na scéalta seo níl aon amhras ná gurbh é an sagart an namhaid daonna ba mhó a bhí ag an diabhal. Bhí sin amhlaidh ó ré na meánaoiseanna san Eaglais Chaitliceach.

Such rituals usually involved the presence of a priest and the employment of holy water and the sign of the cross. Basic to the whole procedure was the idea of exorcism, the formal conjuring of the devil out of some material object by the pronunciation of prayers and the invocation of God's name.⁴⁸

(i) Cuireann seanbhean (G303.3.1.12) cathú ar shagart a mhaireann ina aonar, nuair a thugann sé lóistín na hoíche di. Cosnaítear ar an bpeaca é nuair a thagann cuairteoir osnádúrtha chuige. Doirteann an

⁴⁷ 'Scéalaíocht Amhlaoibh Í Luinse', Donncha Ó Cróinín, B-35-36, lch. 61. AT 330; C M210.

⁴⁸ *Religion and The Decline of Magic*, Keith Thomas, London 1971, lch. 29.

sagart uisce coisreacain (G303.16.7) ar an tseanbhean trí huaire agus imíonn sí i splancacha craidhreaca amach tríd an simné (G303.17.2.1).⁴⁹

(ii) Cuireann sagart an fán fada ar an diabhal in ainm Dé i scéal eile (G303.16.8).⁵⁰

(iii) Díbríonn an sagart an diabhal i dtrí scéal eile ach ní luaitear conas go díreach a dhéanann sé é i.e. an trí mheán na bhfocal nó le cabhair an uisce coisreacain a dhéantar é.⁵¹

I scéal eile fós insítear dúinn faoin bhfear a dhíolann é féin leis an diabhal ar mhaithe le maoin shaolta. Bíonn ar an bhfear cúnamh an tsagairt a lorg chun é féin a shaoradh ón diabhal. Seo mar a tharlaíonn. (iv) Tugann fear geallúint scríofa ina chuid fola féin (M201.1.2) don diabhal go dtabharfadh sé é féin suas dó i ndiaidh an fhaid áirithe ama ach a dhóthain airgid a bheith aige idir an dá linn. Faigheann an fear an t-airgead agus nuair a bhíonn sé ag tarraingt i ngar don am insíonn sé an scéal do shagart. Tagann an sagart go dtí an fear ar a leithéid seo de lá agus an dáréag fear de na fir ab fhearr sna trí pharóiste lena chois. Cuireann an sagart a chultacha beannaithe air. Bíonn na fir suas leis á choinneáil suas le méid an tuirse a bhíonn air. Tar éis roinnt léitheoir-eachta fógraíonn an sagart faoi thrí a leithéid seo do spiorad a theacht i láthair. Tagann an diabhal aníos tríd an talamh. Cuireann an sagart d'iachall ar an diabhal an t-ainm a mhúchadh as an bpáipéar. Imíonn an diabhal ina chnap tintrí trí cheann an tí. Cf. G303.17.2.1.⁵²

Éiríonn le sagart an ruaig a chur ar an diabhal le háiteamh.

(v) Tugann sagart óg geallúint scríofa ina chuid fola féin go bpósfadh sé bean (M201.1.2) – an bhean is breátha dá bhfaca sé riamh. Tagann aithreachas ar an sagart óg agus téann sé go sagart óg eile ag lorg cabhrach. Cuireann a chúntóir a chulaith aifrinn air agus tosaíonn ag léitheoireacht. Is gearr go dtagann an diabhal ar an láthair (G303.6.1.2). Tosaíonn siad ag áiteamh faoi cér leis an fear. Insíonn an sagart don diabhal faoina athair a dhíol an bhó chéanna trí huaire le triúr éagsúil toisc gur fhíll an bhó abhaile gach babhta agus nár tháinig éinne ar a tóir. Ar ámharaí an tsaoil tagann an triúr ceannaí ar an

⁴⁹ 'Scéalta ó Mhícheál Breathnach', Séamus Ó Duilearga, B.29. AT 816; C G303.16.7.

⁵⁰ 'Seanchas na Caorach', Seán Ó Heochaidh, B. 37-38, lch. 176.

⁵¹ (i) Féach lch. 43 (An Diabhal ina chat).

(ii) Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 97.

(iii) *ibid.*, lch. 153.

⁵² 'Seanchas Phádraig Mhic Meanaman', Séamus Ó Duilearga, B.16, lch. 271. C M201.

bhfód ag éileamh na bó ag an am céanna. Fiafraíonn an sagart den diabhal cé dó a dtabharfadh sé siúd an bhó. “Don chéad fhcar a cheannaigh í” a deir an diabhal. “Nár cheannaíomar an fear seo sular cheannaigh tusa é, agus bí ag imeacht” arsa an sagart. Sin é an tslí inar ruaig sé an diabhal.⁵³

I gcásanna cile bíonn iomaíocht idir an sagart agus an diabhal féachaint cé acu a gheobhadh an duine tar éis bháis. Tá cuntas beacht, gleoite idir chaint agus dhrámatúlacht sa scéal seo a leanas. Sin í an chúis a dtugaim an cuntas iomlán anseo.

(vi) Maraíonn fear a athair agus ní thabharfadh aon sagart maithiúnas dó. Tagann séiplíneach óg ar deireadh agus deir leis an bhfear an bóthar a shiúl agus an chéad rud a chasfar air a phógadh agus teacht ar ais arís chuige. Cad a chasfaí air ach deargdaol (G303.3.3.4) agus chomh luath agus a phógann sé é greamaíonn an deargdaol dá bhéal agus tosaíonn an fhuil ag teacht. Téann sé go teach an tsagairt agus téann a chodladh. Fiafraíonn an sagart do bhean an tí faoi conas mar a bhíonn aige. “Ó tá brat deargdaol ar a éadan anois air” adeir an bhean “agus an leaba faoi fhuil”. Cuireann an sagart a thuairisc arís. “Ó tá an fhcoil tarraingthe de” arsa an bhean. Leanann sé air ag léitheoireacht agus cuireann siar í an tríú huair. “Níl fuil ná feoil anois ann” a deir sí “ach tá a chnámha chomh geal leis an sneachta”. “Ó, is maith a d’oibrigh mise” adeir an sagart. “Tá a cholainn ag an diabhal ach tá a anam agamsa”.⁵⁴

Ní bhíonn an gnáthdhuine gan neart i gcoinne an diabhail sna scéalta seo ach oiread agus úsáideann sé uisce coisricthe chun an ruaig a chur ar an diabhal. Tá sé seo léirithe go bríomhar i scéal an Fhlathartaigh.

(vii) Bíonn fear ag teacht abhaile agus é ar meisce. Leanann an diabhal é agus déanann iarracht ar é a leagadh. Cosnaíonn an Flathartach an meisceoir agus tugann leis abhaile é. Castar an Flathartach ar an diabhal tamall ina dhiaidh sin agus deir an diabhal go raibh sé ag dul don Róimh ar bhainis an Phápa. Téann an Flathartach ag marcaíocht ar dhroim an diabhail go dtí an Róimh. Castar an Flathartach ar an bPápa. Deir an Pápa go bhfuil an cailín is breátha ar domhan aige. Tógann an Flathartach a leabhar amach agus tosaíonn ag léamh. Is garr go dtéann an cailín agus glasóg amach trína béal in airde trí bharr an tí ina tintreach (cf. G303.17.2.1). Deir an Flathartach gurb í Iníon an Diabhail (G303.11.5) a bhíonn inti. Tugann an Pápa baraille uisce coisricthe don Fhlathartach agus bíonn ar an diabhal iad araon

⁵³ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 78.

⁵⁴ ‘Cnuasach ó Chois Fharraige’, Máirtín Ó Cadhain, B.5, lch. 248, AT 756C.

iompar ar ais abhaile. Nuair a thagann an Flathartach abhaile bíonn an bhean (G303.3.1.12) á spreagadh agus bíonn gach rud ar fud an tí ina bhéal in airde aici. Cuireann an Flathartach an bhean isteach san uisce coisricthe (G303.16.7). Nuair a théann an t-uisce coisricthe isteach ina béal deir sé “gabh anseo a Rúcain an Chaipín deirg !” agus amach leis an diabhal ina scal.⁵⁵

Seo a leanas sampla neamhghnáthach den tslí inar cuireadh an ruaig ar an diabhal.

(viii) Bean a bhíonn iontach cráifeach ina hóige éiríonn sí corrach, colgach de réir mar a ghabhann sí anonn san aois. Insíonn bacach dá fear gur imigh an diabhal idir dhá easna uirthi agus nach raibh aon leigheas air ach trí slisní de chrann chreathach a bhíonn ag fás san Iorua a dhó faoina gaosán. Tagann teachtaire ar ais le trí shlis ó sheanbhád agus dóitear iad faoina gaosán (G303.16.14.2.1). Tagann an diabhal amach as a béal ansin (G303.17.1).⁵⁶

Bhí neart ag an tine i gcoinne an diabhail chomh maith.

(ix) Bíonn clann ag troid mar gheall ar mhála olla. Dóitear an mála agus léimeann an diabhal amach as (G303.17.1).⁵⁷

D'fhéadfaí an ruaig a chur ar an diabhal len é a mhallachtú mar a nochtann an scéilín seo ó Dhún na nGall:

(x) Bíonn iascairí ar an fharraige lá. Coscann fear (G303.3.1) ar na hiascairí na líonta a tharraingt isteach. Imíonn an diabhal nuair a dhamnaítear go fíoríochtar ifrinn é (G303.17.1).⁵⁸

IMEACHT AN DIABHAIL

Mar is dual dó is i bhfoirm tine is minicí a imíonn an diabhal nuair a chuirtear an ruaig air. Féachaimis anois ar na cuntais atá againn d'imeacht an diabhail agus na ceantair Ghaeltachta as a dtagann na cuntais seo.

Ruaigtear an diabhal ina splanc in airde tríd an simné i gCiarraí de ghnáth.

(i) Ciarraí B. 21, lch. 155: Chuir sé ina splancacha dearga in airde tríd an simné é (G303.17.2.1).

⁵⁵ ‘Scéalta Chois Fharraige’, Máirtín Ó Cadhain, B.5, lch. 65. AT 816; C G303.11.5 agus G303.16.7.

⁵⁶ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 99.

⁵⁷ Pádraig Ó Héalaí, op. cit., lch. 190.

⁵⁸ ‘Seanchas Iascaireachta’, Seán Ó Heochaidh, B.33, lch. 49.

- (ii) Ciarraí B. 15, lch. 291: Chuir sé an diabhal ina splancacha tríd an simné in airde (G303.17.2.1).
- (iii) Ciarraí B. 29, lch. 90: D'imigh sé ina splancacha craidhreaca amach tríd an simné (G303.17.2.1).
- (iv) Ciarraí B. 3, lch. 21: Imíonn sé ina splanc lasrach amach trí dhrom an tí. (G303.17.2).

Seo iad na cuntais ó na ceantair eile ar imeacht an diabhail.

- (i) Maigh Eo B. 21, lch. 209: D'imigh sé ina chrap créafóige trí thaobh an tí (G303.17.2).
- (ii) Maigh Eo B. 16, lch. 272: D'imigh sé agus thug sé ceann an tí leis ina chrap tine (G303.17.2).
- (i) Tír Chonaill B. 21, lch. 108: Chuir sé an cat amach tríd an bhalla in chaortha tine (G303.17.2).
- (ii) Tír Chonaill B. 37, 38, lch. 175: Éiríonn sé ina chrap solais agus téann suas go glinntí an aeir (G303.17.2).
- (i) Gaillimh B. 4, lch. 36: D'imigh sé ina chith tintrí amach trí thaobh an tséipéil (G303.17.2).
- (i) An Clár B. 28, lch. 49: D'imigh sé ina chith splanc amach trí mhullach an tí. (G.303.17.2).

COSAINT AR AN DIABHAL

Is léir ó na scéalta go bhféadfaí cosaint a fháil ar an diabhal chomh maith. Bhí raidhse slite ina bhféadfaí cosaint a fháil ar an áibhirseoir. Feicimid rian na Críostaíochta agus na págántachta anseo.

Bhí cosaint ar leith ag an bPádrín Páirteach ar an diabhal. Luaitear nach rachadh an diabhal isteach i dtéach toisc an Pádrín Páirteach a bheith á rá (G303.16.171.*).

- (i) "Bhí an Pádrín Páirteach á rá" a deir sé "agus ní raibla goir agam dul isteach".⁵⁹

Bhí éifeacht ag an gcartanacht freisin i gcoinne an diabhail.

Pósann fear fiáin bean tíreachais a bhí fial, flaithúil leis na bochtáin. Ní cheadaíonn sé siúd d'aon duine a theacht isteach sa teach. Tagann beirt bhráthar an oíche fhiáin, fhliuch, fhuar seo agus lorgaíonn fothain ón bhean. Bíonn fear an tí as láthair ag an am seo. Cuireann sí go dtí an scioból iad. Nuair a fhillcann an fear braitheann sé sa scioból iad

⁵⁹ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 84.

agus bíonn sé ar tí piléar a scaoileadh tríothu. Iarrann an bráthair críonna aga ar fhear an tí chun beagáinín seanmóra a thabhairt uaidh. Tar éis na seanmóra tagann aithreachas ar an bhfear agus cóiríonn sé leaba don bheirt sa scioból. Agus an méid sin á dhéanamh aige fliuchann sé an ghabhál tuí le deora na súl.

I gcaitheamh na hoíche feiceann duine de na bráithre an seanbhuachaill (G303) agus Naomh Mícheál ar an urlár agus iad ag meá eatarthu na rudaí a bhí déanta ag fear an tí le linn a shaoil. Is é an ghabhál tuí an rud deireanach a chaitheann Naomh Mícheál sa mheá agus buann sé ar an seanbhuachaill. Leis sin glaonn an bhean amach go bhfuil a fear caillte. Deir an bráthair léi gur shábháil an punann tuí a fear agus go raibh sé saor sábhailte in airde sna flaithis (G303.16.19.11).⁶⁰

Ní raibh an chosmhuintir ag brath go huile is go hiomlán ar an gcreideamh chun cosaint a fháil ar an diabhal, áfach. Tharraing siad ar an dúchas págánach chun fónaimh dóibh chomh maith.

Bhí éifeacht ag uisce na gcos chun an seanbhuachaill a choimeád ó bhéal an dorais. Ní rachadh an diabhal isteach i dteach a mbeadh uisce na gcos caite amach as. “Bhí uisce na gcos caite amach, agus bhí an abhainn idir mé is an doras” (G303.16.17.2).⁶¹

Is é an coileach an t-éan is cumhachtaí in aghaidh an diabhail. Bíonn an diabhal cúramach go maith le linn do dhuine a bheith ag fáil bháis, de réir dealraimh, agus bhí an-chosaint air sa choileach mar a fheicimid sa dá scéal seo.

(i) Tógann fear blaosc as an reilig agus mionnaíonn sé léi. Buaileann tinneas millteanach bean an tí. Téann fear an tí ag triall ar shagart. Téann an coileach i dtreo an dorais agus déanann sé scairt agus gáircann an bhlaosc. Tarlaíonn seo trí huairé as a chéile. Míníonn an bhlaosc don sagart gur dhein an diabhal iarracht ar theacht isteach sa teach ach gur chuir glaoch an choiligh cosc leis (G303.17.11).⁶²

(ii) Feiceann fear toirt (G303.3.4) ag foluain os cionn theach na gcomharsana. Déanann an cnapán iarracht dul síos an simné ach glaonn an coileach dubh agus cuireann sé cosc leis (G303.17.1.1). Bíonn bochtán a fhaigheann lóistín sa teach ag fáil bháis. Cuirtear fios ar an sagart agus deir sé gurbh é an diabhal a bhí sa chnapán dubh.⁶³

⁶⁰ ‘Scéalta Creidimh agus Cráfaidh’, An Seabhac, B.3, lch. 8. C G303.16.19.11

⁶¹ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 84 AT 811.

⁶² ‘Seanchas Éanlaithe Iar-Uladh’, Seán Ó Heochaidh, B.37-38, lch. 22.

⁶³ Seán Ó Heochaidh, ibid., lch. 220.

Bhí an bua céanna ag an gcoilichín Márta.

(iii) Bíonn cearrbhaigh ag imirt cártaí oíche amháin. Tagann ceathrar de strapairí fear isteach. Tosaíonn siad ag imirt. Pé féachaint a thugann fear an tí faoin mbord, is amhlaidh a chionn sé crúba na gcapall (G303.4.5.3.1) ar fad istigh faoin mbord. Lena linn sin buaileann an coileach Márta a sciatháin agus seo ag glaoch é (G303.7.1.1) “Caith-fimidne bheith amuigh” arsa an ceathrar. Cuireann an coileach amach iad lena dhá sciathán agus lena ghob.⁶⁴

EACHTRAÍ ÉAGSÚLA

Mínítear dúinn i scéal amháin conas a tharla an diabhal a bheith ann an chéad lá riamh.

Titeann Lucifer amach le Dia nuair a fhéachann sé isteach i bparlús an Athar Shíoraí. Cuirtear an ruaig air ó neamh (G303.8.1) agus titeann sé go talamh. Maireann an diabhal i bpoll agus ní chorráíonn sé go nglaonn teanga an duine air (G303.1).⁶⁵

Deirtear linn i scéal eile gurbh é an diabhal ba bhun leis an t-ól a dhéanamh don chéad uair.

Chuimhnigh an t-áibhirseoir ar sheift éigin a dhéanamh chun na daoine a scarúint ó Dhia. Cheap sé gur mhaith an rud an t-ól a dhéanamh chuige sin agus mearbhall a chur ar na daoine agus gur leis féin gach duine a chuirfeadh an t-ól chun báis. Tugann an diabhal féin agus an dá scoláire déag is fearr a bhí aige seacht mbliana á dhéanamh ach ní mó ná sásta a bhí siad leis an toradh. Geallann aosánach go ndéanfadh sé é dá dtabharfadh an t-áibhirseoir dhá scoláire agus bliain aimsire dó. Faigheann sé an cead chuige sin agus bíonn an t-ól déanta i gceann na haimsire (G303.9).⁶⁶

B'é an t-áibhirseoir a chum an gabhar de réir an bhéaloidis.

Sé an t-áibhirseoir a chum an gabhar mar cheap sé go ndéanfadh sé féin rud chómh maith le Dia. Dhein sé an gabhar (G303.9) ach, má sea, níor fhéad sé an t-anam a chur ann. Nuair a chonaic an Slánaitheoir ansin déanta é, dúirt go mb'fhéidir go n-oirfeadh an gabhar don chine daonna agus chuir sé an t-anam ann.⁶⁷

⁶⁴ ‘Béaloides ó Uíbh Ráthaigh’, Tadhg Ó Murchadha, B.8, lch. 181.

⁶⁵ Seán Ó Súilleabháin, op. cit., lch. 164. C G303.1.

⁶⁶ ‘Meascra Scéal ó Uíbh Ráthach’, Séamus Ó Duilearga, B.1, lch. 306.

⁶⁷ ‘An t-Áibhirseoir agus an Gabhar’, An Craoibhín, B.1, lch. 63.

Bhí baint ag an diabhal le dó na neantóige chomh maith.

Deirtear go raibh an neantóg ar an nóinín ba bhreátha a bhí i nGairdín Pharthais agus gur faoi thom di sin a thomáin an buachaill báire é féin nuair a tháinig sé ar Éabha. Sin é an t-údar go ndófhadh sé thú ó shoin.⁶⁸

NÓSANNA, PISEOGA, MALLACHTAÍ AGUS SCÉALTA EILE

Anseo thíos tá nósanna agus piseoga i saol na muintire a bhain leis an diabhal.

(i) Bhíodh leatheagla ar na daoine roimh an sceach nó an dris a mbíodh a dhá cheann greamaithe de phréamh sa talamh. Chreid siad gur leis an diabhal é agus aon duine a rachadh faoi anonn go bhfeicfeadh sé an seanbhuachaill.⁶⁹

(ii) Bheadh bua cártaí ag an té a ghabhfadh trí mhaidin as a chéile faoi sceach a mbeadh a dhá ceann sa talamh “in ainm a’ diaig ’s an deamhain.”⁷⁰

(iii) Dá gcuirfeadh máthair mallacht ar leanbh sula mbéarfaí é, chreidtí gur leis an diabhal an leanbh úd agus go mbeadh súil chiorraithe aige.⁷¹

(iv) Chreidtí go mbeadh taibhreamh ag duine mar gheall ar an diabhal dá bhféachfadh sé ar scáthán oíche Bhealtaine.⁷²

(v) Dá mba mhian le fear a fháil amach cathain a phósfadh sé, ní raibh le déanamh aige ach síol coirce a chur in ainm an diabhail um Shamhain. Bheadh sé in am pósta ansin nuair a thiocfadh an coirce aníos.⁷³

Is gné an-tábhachtach de chaint na ndaoine í mallacht an diabhail sa lá atá inniu ann. Tá scata mallachtaí a d’fhéadfaimis a lua, ach ní bhaineann san go díreach le hábhar na haiste seo. Tá trí mhallacht an diabhail sa chnuasach seo: (i) an diabhal go bhféire ort; (ii) go dtachta an diabhal thú; (iii) go dtuga an diabhal leis thú.⁷⁴

Tháinig mé ar thrí logainm a ainmníodh i ndiaidh an diabhail i dTríocha Chéad Chorca Dhuibhne.

⁶⁸ ‘Scéalta agus Seanchas ón Achréidh’, Ciarán Bairéad, B.32, lch. 127.

⁶⁹ ‘Roinnt Paidreacha agus Orthaí’, An Seabhac, B.4, lch. 408.

⁷⁰ Seán Ó Conaill, Cillrualaig, Baile ’n Sceilg, B. 1, lch. 289.

⁷¹ ‘Folklore from Longford’, Cáit Ní Bhráda, B. 6, lch. 259.

⁷² *ibid.*, lch. 263.

⁷³ *ibid.*, lch. 268.

⁷⁴ ‘Mallachtaí’, Éamonn Ó Tuathail B. 4, lch. 210.

- (i) Tobar an Diabhail i bParóiste Dhún Ūrlann. Toberadevil atá sa léarscáil ordanáis air agus ní tobar beannaithe é.
- (ii) Imill Á, Áth Riabhach (riach sa chaint) i bparóiste Mhártain.
- (iii) Carraig an Diabhail i bparóiste an tSráidbhaile.⁷⁵

Cuirfidh mé clabhsúr ar an gcuid seo den aiste le dhá scéal grinn.

- (i) An bhfuil fhios agat nach dtéann fíodóir go hifreann? Ní théann, mhuisse. Bhí fíodóir ann uair. Bhí stad sa chaint aige agus ní róchráifeach an saol a chaith sé. Fuair sé bás agus chuaigh sé go béal dorais ifrinn. Do labhair an diabhal istigh (G303). “Cad é an sórt duine thusa lasmuigh?” a dúirt sé “Fí-, fí-, fí-, fí-, fí-, fí-...” a dúirt an fíodóir agus é ag iarraidh na focail a thabhairt amach. Cheap an diabhal go raibh slua ann “Cuirigí dfbh” a dúirt sé. “Tá an iomad agaibh ann. Níl aon slí agam daoibh go léir. Dá mbeadh ceathrar nó cúigear agaibh ann gheobhainn slí éigin daoibh”. Chaith an fíodóir bocht filleadh agus ní dheachaigh aon fhíodóir go hifreann ó shin.⁷⁶
- (ii) Bhí ar Eoghan Rua gabháil trí abhainn an lá seo agus é ar a shlí go dtí ‘station’. Ní raibh aon droichead thar an abhainn. Castar an sagart air ar bhrúach na habhann agus iarrann an sagart air é bhreith anonn ar a dhroim. Toilíonn Eoghan an méid sin a dhéanamh. Agus iad ag gabháil trasna na habhann iarrann an sagart ar Eoghan a fhaoistin a insint dó mar go mb’fhéidir go mbeidís bruidiúil ar nóiméad. Tosaíonn Eoghan ar na drocháifeisí a insint don sagart agus i gcionn tamaill deir an sagart “Tá an diabhal thiar ort, a Eoghain” “Dar fia féin ‘athair” adúirt Eoghan “má tá, is gearr a bheidh” ag léim as a chorp agus cuireann sé an sagart de dhroim a chinn amach i lár na habhann.⁷⁷

CLABHSÚR

Cad é an blas is féidir a fháil ar na scéalta seo uile? Chun iad a thuiscint i gceart níor mhór do dhuine a bhcith ina dhia-eolaí, ina antraipcolaí agus ina dhiabhaleolaí agus tá’s ag Dia nach bhfuil aon cheann de na cáilíochtaí úd agamsa. Mar sin tabharfaidh mé mo bhreith féin ar na scéalta seo faoi mar a théann siad i bhfeidhm ormsa.

Is é an chéad rud a ritheann liom tar éis dom na scéalta seo a léamh ná a dhaonna is atá an diabhal sna scéalta seo. Is geall le duine acu féin é an diabhal. Buailéann sé leis na daoine, labhraíonn sé leo,

⁷⁵ ‘Tríocha Chéad Chorca Dhuibhne’, An Seabhac, B. 7, lch. 106, 111, 254.

⁷⁶ ‘Cnuasach ó Chuan Dor’, Mícheál Ó Cuileanáin, B.5, lch. 53.

⁷⁷ ‘Véarsaí agus Paidreacha ó Iar-Chorcaí’, Gearóid Ó Murchú, B.3, lch. 216.

cabhraíonn sé leo, deineann sé margáí leo. Ní haon nath leis an diabhal a bheith páirteach i meitheal ag baint arbhair, nó ar an bhfarraige i dteannta na n-iascairí.

Má bhíonn an diabhal i láthair le linn oibre, ní bhíonn sé in easnamh le linn caitheamh aimsire ach oiread. Feicimid é i dteach an tábhairne agus i measc na gcearrbhach. Bíonn an t-áibhirseoir i láthair ag baistí, póstaí agus tórraimh. Is féidir a rá mar sin go raibh fuaidreamh agus fán ar an seanbhuachaill ar fud an domhain de réir mar a d'oir dá chúram féin.

I gcló daonna is minice a bhíonn an diabhal sna scéalta. Ina fhear dubh is gnáthaí a bhíonn sé, ach ní hobair dó cló na Maighdine, an mharcaigh, an tseandúine, an bhacaigh agus an duine uasail a chur air féin chomh maith. Fiú is béas leis i scéalta áirithe cló an ainmhí i.e. caora, madra nó cló neamhbheo i.e. toirt, cnapán dubh, a chur air féin.

Caithfear a rá gur ag iarraidh greim a fháil ar dhuine saolta a bhíonn an diabhal de ghnáth. Spreagann an diabhal na daoine chun droch-ghníomhartha a dhéanamh. Níl duine ná deoraí a éalaíonn óna chealg. Tastálann sé an duine óg agus an seandúine, fir is mná, manaigh agus sagairt. Ní thugann an Pápa féin na cosa leis ón diabhal.

Nuair a dhéanann an diabhal margadh leis an duine bíonn geallúint chalaoiseach i gceist níos minice ná a chéile. Geallann an diabhal – airgead don bhochtán, muirear don lánúin a bheadh ina éagmais, saibhreas agus rachmas don té a mbeadh éileamh aige ar a leithéid, ach ar aon choinníoll amháin, sé sin, go dtabharfadh an duine é féin suas don diabhal tar éis an áirithe sin ama. Sin í an fhadhb. Is mó duine bocht a raibh rith an rása leis fad a mhair an conradh ach a raibh air teitheadh faoi sciathán an tsagairt chun é féin a shaoradh ag deireadh thiar. Uaireanta eile buann an duine féin ar an diabhal trí bhob a bhualadh air. I ngach cás dar bhuaileas leis mura dtagann corp an duine slán, is cinnte go dtagann anam an duine slán ó líonta an diabhal i gcónaí.

I scéalta eile téann an duine go hifreann agus éiríonn leis anamacha a shlánú ón diabhal agus ó phianta ifrinn, nó faigheann an duine radharc ar sheomra nó ar leaba éigin atá feistithe, cóirithe do dhuine áirithe ón saol mór. Filleann an duine ar ais ó ifreann in am cuí chun rabhadh a thabhairt don té atá i mbaol ifrinn.

Cad é an blas atá le fáil ar na scéalta seo? Chun é seo a dhéanamh amach ní mór dúinn a thuiscint gur cumadh na scéalta seo na céadta bliain ó shin agus nach ionann meon na ndaoine an uair úd agus ár meon-na.

Measaim féin go bhfuil blas agus meon na meánaoiseanna le brath go mór ar an ngné seo den bhéaloideas, sé sin le rá go bhfuil craiceann na fírinne curtha ar na nithe samhailteacha uile. Faighimid pictiúr soiléir don diabhal – céir díobh é, cén cló atá air agus cad chuige go bhfuil sé. Ní amháin sin ach is minic an áibhéil agus an dul thar fóir le sonrú sna cuntais sin. Níl aon amhras inár n-aighe cén saghas áite é ifreann – an seomra in ifreann, nó an leaba – a bhíonn réidh don té a mbeadh an bhreith sin in ndán dó. Is beag duine nach rachadh an cuntas úd i bhfeidhm air ina dtaispeántar na deargdaoil ag stolladh agus ag stracadh an té a raibh leathghreim ag an diabhal air. Feicimid an cuntas samhailteach a thugtar dúinn ar ifreann i scéal eile. Radharc tréadach amach is amach is ea é. Tá réadú déanta ar na leanaí óga a fuair bás gan baisteadh. Feicimid gur bric bheaga iad siúd agus iad cothaithe ag dusta ó Dhia. Tá an diabhal féin ina mhadra dubh sa radharc seo.

Cad í an aidhm a bhí leis an scéalaíocht seo? Níl aon amhras ná gur cumadh scata de na scéalta seo chun pléisiúir agus bhí an-fhaoiseamh le fáil ag an tsamhlaíocht iontu. Cad déarfadh duine atá sa scéal úd i dtaobh mac an diabhail a bheith ina shagart? Is mó Críostaí a cheapfadh gur eiriceacht a leithéid a shamhlú. Seo arís sampla eile do chraiceann na fírinne á chur ar nithe samhailteacha. Ní raibh i mac an diabhail ach samhlú, ar nós mac rí in nÉirinn, nó an fear a bhí ann fadó. Cumadóireacht iad go léir chomh fada agus a bhaineann siad leis an scéal a instear ina dtaobh.

Ní chun caitheamh aimsire amháin a cumadh na scéalta seo, áfach. Tá fianaise láidir sna scéalta ar an gceideamh daingean a bhí i gcoirthe na ndaoine a chum agus a d'inis iad. Cé gur minic a bhaintear feidhm as seanphiseoga agus as gnéithe den fhíorchreideamh san aon scéal amháin, is léir go bhfuil ceacht morálta le foghlaim ó scata de na scéalta. Is é an ceacht is mó atá le foghlaim as na scéalta seo dar liom, ná gur baolach don té a mbíonn baint aige leis an diabhal agus nach dtagann toradh fóna de bharr caidrimh leis an bhfear dubh.

Tá an greann le brath ar na scéalta seo chomh maith. Measaim féin gur ábhar grinn é anamacha á bheith á saoradh ó ifreann le háiteamh nó le cabhair éartaí a imirt. Cúis gháire chomh maith is ea eas an diabhail istigh sa mhealbhóg agus é 1) á ropadh le meanaithe, 2) nó á thuargan le ceapord. Ní fhéadfadh duine gan gáire a dhéanamh nuair a shamhlódh sé an diabhal ar a shlí ar ais ón Roimh, an Flathartach ag marcaíocht air agus baraille uisce coisricthe á iompar aige ag an am céanna. Tharlódh sé gurbh é a bhí sna scéalta grinn seo ná an tslí a

bhí ag na Gaeil ar an eagla a bhí orthu roimh an diabhal a mhaolú. Dá bharr sin tá éifeacht bhreise ag na scéalta seo, dar liom.

Mar bhuille scoir, nuair a dhéanaimid comparáid idir móitífeanna an diabhail i mbéaloideas na hÉireann agus i mbéaloideas na hEorpa – mar atá déanta ag Stith Thompson i *Motif Index of Folk Literature* – feicimid go dtagann na móitífeanna céanna i gceist sa dá réigiún go mion minic. Measaim féin go mb'fhiú go mór iarracht a dhéanamh ar an mhóitíf iasachta a scagadh ón móitíf dhúchasach agus dá mb'fhéidir é, an forás a tháinig ar an móitíf dhúchasach agus ar an móitíf iasachta i mbéaloideas na hÉireann a chíoradh. B'fhiú chomh maith dar liom, foinsí liteartha na scéalta seo a aimsiú.*

Ar deireadh, ach ní chun deiridh, ní bheidh aon staidéar ar 'an diabhal' i dtraidisiún na hÉireann iomlán go dtí go ndéanfar scagadh ar na scéalta iomadúla uile ina thaobh atá i mbéaloideas agus i litríocht na hÉireann. Tá obair lae eile sa mhéid sin, ach ní thuigfear fiúntas iomlán na gné fíorthábhachtaí seo dár n-oidhreacht go dtí go ndéanfar an staidéar cuimseach seo. Mar a dúirt mé cheana níos dhein mé ach seo an scéil a bhaint de.

* *nóta* :- Chuige sin ba inspéise an rud é tarraingt ar litríocht na naomh in Éirinn. Rachadh sé chun tairbhe freisin foinsí a lorg sna bailiúcháin *exempla* a bhí sa treis sna meánaoiseanna déanacha.

LEABHARLIOSTA

- Cavendish, Richard, *The Powers of Evil*, London 1975.
 Cross, Tom Peete, *Motif-Index of Early Irish Literature*, Indiana.
 Funk and Wagnalls, *Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend*, New York 1970.
 Ó Súilleabháin, Seán, *A Handbook of Irish Folklore*, Baile Átha Cliath 1942.
 Thompson, Stith, *The Folktale*, New York 1946.
 Thompson, Antti Aarne and Stith, *The Types of the Folktale*, Helsinki 1961.
 Thompson, Stith, *Motif-Index of Folk Literature*, Indiana.
 Tubach, Frederic C., *A Handbook of Medieval Religious Tales*, Helsinki 1969.